

Marksist söylemde “yabancılaşma” terimi vardı. Sonradan özcü yanı epeyce eleştirildi, belirsizliği vurgulandı ve çaptan düştü. Bu günlerde bu terim bazı durumları açıklamak için yararlı olabilir diye düşünüyorum. Eski bir Fransız filminde hiç unutamadığım şöyle bir diyalog vardı. – “En çok istediğin nedir? –Para! – Parayla ne yapardın? – Dünyayı dolaşırdım?” Yani adamın istediği dünyayı dolaşmak, ama en çok para istediğini söylüyor! Para dünyayı dolaşmak için araçtır; ama fetişe dönüşmüş, amaç olmuştur. Bu adam belki artık para biriktirmekle ömür tüketecek, para hırsıyla belki dünyayı dolaşmaya vakit ayıramayacak. Yabancılaşma işte böyle bir durum.

İnsanlar ulus-devleti kurmak isterler: yabancıların kahrını çekmemek, egemen olup çıkarlarını korumak, dayanışma içinde kalkınmak, kişi olarak özgürlüğü tatmak ve sonunda mutlu olmak için. Amaç mutlu olmak, en azından elden geldiğince mutsuz olmamak; ulus-devlet bu amacın aracıdır. Ancak zamanla semboller egemen olabiliyor. En yüce değerimiz devleti (bölünmezliği vb. ile) yaşatmak oluyor. Bunu yaparken artık kâr/zarar hesabı yapmak, bu yolda ödenecek bedeli göz önüne almak tabu sayılıyor. İnsanların mutluluğu unutuluyor.

İnsanlar bir bayrak adına ölmeğe hazır; ama o bayrağın bir zamanlar insan mutluluğu için ortaya çıktığını unutmuş olabilirler. İroniktir ki bir an gelir insanlar bir bayrak için mutsuzluğu bile (örneğin “onur” adına) kabullenirler. Çünkü araç amaca dönüşmüştür! Sembollerin böylesine güçlü olması yalnız ulusçu ideolojinin bir özelliği değildir. Yaşamın birçok alanında bu sapmayı görürüz. Sevginin simgesi olan (olması gereken) hacın hacı seferlerinde kullanıldığını anımsatayım. O hacın sevgi adına ortaya çıktığını bütünüyle unutanlar tam da o simgenin adına cinayetler işleyebildiler. Bir oyundan başka bir şey olmayan bir futbol maçının ulusun ve bireyin hayatına anlam ve onur veren bir referansa dönüşmesi de aynı mekanizmayı göstermiyor mu?

Kavgasını yaptığımız sembollerin - bunlara taptığımız liderleri de katıyorum – hangi şartlarda ve nasıl doğduklarını düşünürsek “yabancılaşmak” dediğimiz duruma benzer haller yaşadığımızı görürüz. Bütün büyük liderlerin “büyüklüğü”, yapmak istediklerinden ve yaptıklarından kaynaklanır. Onların bunun dışında ek bir değeri yoktur. Tabi puta dönüşmedikleri sürece. Dönüşmüşlerse, artık onların hangi amaca hizmet ettikleri de pek akla gelmez. Onların (fani dünyamızda veya ölmüşlerse belleğimizde) yaşatılmaları artık temel amacımızdır.

Başka bir örnek ulus-devleti pekiştirmek adına vatandaşların dışlanmasıdır. Veleve ki, birlik beraberlik, tek tip vatandaş, tek yumruk gibi olmak vb. iyidir. Bu yönde eğitim vermek de iyidir diyelim. Ama bu amaca varmak için vatandaşları kamplara bölmek, bizden-sizden diyerek dışlamak, birilerini aşağılamak amaç/araç çarpıtması değil midir? Böyle bir birlik ve uyum eksik

olsun, demek gerekmez mi? Çünkü birlik amaç değildir, mutluluğumuzun aracıdır. Oysa “birlik” ve “tek tip olmak” sembolik bir öz kazanırsa “halka rağmen halk için” diyebileceğimiz ironik durumlar doğar. “Ulusal birlik” adına savaş verenlerin bazı vatandaşlara kin beslemesine ve kendilerinin de hiç sevilmemesine paradoks mu demeli? Bilemiyorum, ama aklıma “yabancılaşma” terimi geliyor.

Geçenlerde bir yazarın yorumunda şöyle bir cümle okudum: İmha edilmek istenen bir güç (PKK), imha planına (yani “açılıma”) neden destek versin? Ben şunu da ekleyebilirdim: neden açılımı engellemesin? Bu maktıkta da amaç/araç karışıklığını görüyorum. PKK bir şeyleri elde etmek için kuruldu ve yaşatılması da bunun için gerekliydi diyelim. Ama o “bir şeyler” elde edilmeye başlanmışsa (veya başlanacaksa) bir araç olan PKK’nın var olması neden ille de gerekli olsun? Bir baskı aracı olarak hep yedekte bulunsun diye mi? (Ama bu durumda sabırla gelişmeleri beklemesi gerekmez mi?) Yoksa PKK artık araç değil de amaca (bir simgeye) dönüştüğünden mi? Bir aracın yaşatılması ancak bir amaca hizmet ediyorsa anlamlıdır. Ama söz konusu yazıda PKK’nın varlığının gereğini kanıtlama kaygısı pek yoktu. Bir güç vardır, yaşamak istemektedir ve onu “imha” etmek isteyenlere karşı çıkılması da aynı biçimde doğal sayılmaktadır. Hani, her canlının yaşama hakkı vardır der gibi bir mantık! Amaç ve araç kavramlarının problematiği eksikti bu söylemde. Bir de borç ödemeyi anımsatan etik ağırlıklı bir gerekçe vardı: PKK çok işlevli olmuştur, bazı gerçekleri kabul ettirmiştir, biçiminde. Oysa borcu geri verme gereği başka, alacaklıdan hiç kurtulmamak başkadır.

Araç/amaç kargaşası yaşandığında artık diyalog da çıkmazdadır. Birileri amaçtan söz ederken karşı taraf amaca dönüştürdüğü bir araçtan söz etmekte olabilir. Birileri gelecekteki günlerden söz ederken, başkaları eski borçları hatırlatır. Herkese inandırıcı gelecek bir söylem geliştirmekten acizim duygusu içindeyim. Bu aczi içinde ilk kez bu denli güçlü hissediyorum. Etrafımda kelimeleri benden çok farklı kullananlar o kadar çok ki. Devlet, lider, bayrak, hak, onur, hakaret gibi kelimelere yüklenen anlam ve hele çağrışımlar öylesine duygularla yoğrulmuş ki, ne desen bambaşka anlamlar çıkarılacak. Taraflar kendi surları içinde mevzide, karşı tarafça kullanılan sözlere kendi anlamlarını yükleyip öfkeleniyorlar. Kazanmak da (araç değil) amaç olmuş! Neyi kazanmak? İşte orası pek belli değil. Önemli de sayılmıyor sanki. Asıl olan kazanmamız; her ne pahasına! Sembolümüzü (bayrağımızı, renklerimizi, giysimizi, posterimizi, panomuzu) hele bir sallayalım kıvançla...

Felsefe geleneksel olarak “gerçeği” arar; ama bu düşünce alanı gelişirken ne sosyoloji ne de sosyal psikoloji biliniyordu. Bugünün gerçeğinde “yabancılaşma” ve “simgeler” de gerçekliğin bir parçası konumunda. Bu durumda sapma ve yanlış olarak bilinenleri bir toplumsal gerçeklik olarak kabul edenler var. Sembollere tapanlar da toplumsal bir gerçeklik tabi. Kısır döngü de bu konudadır: Yabancılaşmayı aşmak için yabancılaşmayı gerçeklik olarak kabul ederek yola koyulunca amaca dönüştürülmüş araç aşılabılır mi? Yoksa klinik psikolojiyle kendimizi sembollerimizden arandıktan sonra mı aşılır tabular? Bu soruları okuyucuya ev ödevi olarak

düşündüm! Kendi – doğru veya yanlış - yanıtım satır aralarında belli oluyor zaten!

*